

Hoger onderwijs in Vlaanderen: structuur, evolutie en strategie

Prof. dr. Piet Vanden Abeele • Vicerector en campusrector K.U.Leuven Campus Kortrijk

Het Europese hoger onderwijs (HO) zit gevat in een stroom van ontwikkelingen die naar de kern van zijn opdracht gaan. Eerder dan daar de juridische en technische kant van te belichten, richten wij ons in dit artikel op de strategische aspecten: de strategie van Europa voor haar HO en van het HO binnen de Europese ruimte. Ook directe implicaties hiervan voor de provincie West-Vlaanderen komen aan bod.

Het HO omvat het onderwijs dat volgt op het secundair onderwijs. Wij beperken ons hier tot de kern, het bachelor- en masterniveau.

Het hoger onderwijs in een Europese stroomversnelling

Europa wekt argwaan bij veel burgers. De vermeende centraliserende en uniformiserende tendens van 'Brussel' zou strijdig zijn met het hoog geprezen principe van subsidiariteit, dat stelt dat de beslissingen die op een lager niveau genomen kunnen worden niet op een hoger niveau thuishoren. Het is daarom opmerkelijk dat er weinig verzet is tegen de ingrijpende hervormingen die 'Europa' loslaat op het HO. Misschien omdat deze maatregelen hun effect pas laten voelen op middellange termijn. Misschien ook omdat het HO de vernieuwing en verandering minder schuwt.

Europa werkt hier niet in weerwil van haar burgers. Zij neemt initiatieven waar overheid én burger - in dit geval de ministers van onderwijs en de rectoren - eensgezind optreden.

Europa boekte op het stuk van de 'Europeanisering' van haar HO reeds resultaten met uitwisselingsprogramma's zoals onder meer het 'Erasmus'-initiatief. Een echte Europese HO-ruimte is daarmee echter nog niet tot stand gebracht. De nood daaraan wordt prangend, nu Europa zijn 'Lissabon-strategie' voor kennisgedreven ontwikkeling moet doen sporen met de versterking van zijn HO-stelsel. Daartoe is het nodig dat een Europese HO-ruimte tot stand komt, waarin de actoren zich onbelemmerd kunnen bewegen, waar mensen en middelen de voor hen meest geschikte plek in het HO kunnen vinden.

Het Bolognaproces

Een belangrijke stap daartoe is gezet met het Bolognaproces (naar de oude universiteitsplaats van de eerste rectorenconferentie), dat de transparantie en de mobiliteit in het HO probeert te bevorderen. De 'con-

ferentie van Leuven 2009' wordt daarin een volgende mijlpaal. Op de keper beschouwd, gaat het over het tot stand brengen van **één open Europese HO-ruimte**, het elimineren van nodeloze belemmeringen voor en ongewenste beschermingen tegen het vrije verkeer van mensen en middelen in deze ruimte.

De kern van het Bolognaproces zit vervat in de **'BaMa'-hervorming (Bachelor-Master)**, waardoor alle Europese HO-instellingen hun curricula afstemmen op één structuur van 3-5-8 jaar. Op de eerste, uniform driejarige bachelor volgt een (meestal tweejarige) master, met tot slot eventueel de bekroning met een driejarig doctoraat.

Als alle HO-instellingen deze structuur volgen, wordt de Europese HO-'markt' transparanter en kan de mobiliteit toenemen. Dat is nog meer zo als de diploma's

'leesbaar' worden gemaakt, met bijlagen die het mogelijk maken de inhoud en het volume van een curriculum in te schatten. De kers op de taart is het **European Credit Transfer System (ECTS)**, dat een gemeenschappelijke studiewaarderings-eenheid invoert (het 'credit-punt', met 60 credits voor één jaar geslaagd studiewerk), zodat men 'wisselverhoudingen' tussen verwante cursussen van verschillende instellingen kan bepalen. Zo zou, bijvoorbeeld, de UGent het college 'Principes van Biologie' van de Universiteit van Lund als gelijkwaardig kunnen erkennen met haar vak 'Inleiding tot de Biologie', voor een totaal van 5 creditpunten.

Vernieuwing en verandering in het hoger onderwijs

Of de internationale HO-mobiliteit door deze hervorming storm gaat lopen, valt nog te bezien. Wel is nu al duidelijk dat de afzonderlijke Europese staten en hun HO-instellingen deze hervorming te baat nemen om de structuur en werking van hun HO grondig te wijzigen. Dit geldt des

derlandse systeem. Vlaanderen ondergaat de volle kracht van deze hervormingen, maar loopt dan ook voorop met haar initiatieven.

Het HO ondergaat intussen ook de invloed van andere ontwikkelingen, zoals de invoering van ICT en van nieuwe onderwijstechnologieën, de stagnerende autochtone demografie en de groeiende diversiteit van de studentenpopulatie. Deze ontwikkelingen voegen zich bij het Bolognaproces tot een complexe cocktail van stimulansen tot vernieuwing.

Het Vlaamse hoger onderwijs hervormt

Ook Vlaanderen ziet dus reden en aanleiding om vernieuwingen door te voeren in zijn HO.

Van een driedelige naar een tweeledige structuur

Vlaanderen kende tot voor kort een HO-stelsel met drie lagen: het HO van het 'korte type' (driejarige curricula, met titels als graduaat en regent), het HO van het

het doctoraat en het onderzoek organiseert).

Bij de hervorming is ervoor geopteerd om deze aftandse structuur af te voeren en enkel nog een onderscheid te maken tussen **professioneel gerichte opleidingen** (driejarige bacheloropleidingen) en **academisch gerichte opleidingen** (driejarige bacheloropleidingen, met vervolgens een- of tweejarige masteropleidingen). Daar waar professioneel gerichte opleidingen de klemtoon op het functioneren in het beroep en op de toepassing leggen, hebben academisch gerichte opleidingen een meer conceptuele, onderzoeksgesteunde en onderzoeksparticiperende aard. Deze verschillen zijn uiteraard niet absoluut. **Figuur 1** toont de huidige structuur van het Vlaamse HO.

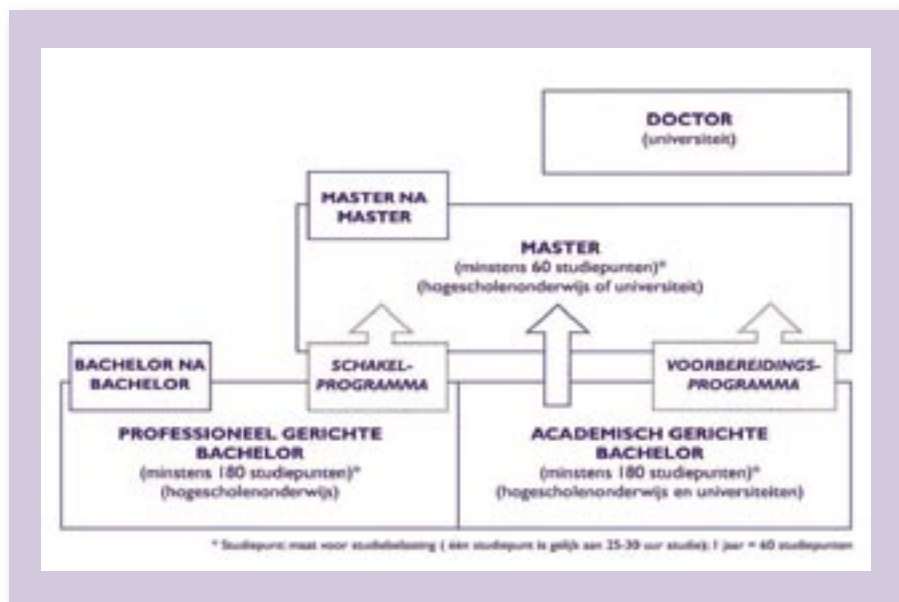
De opleidingen van het 'lange type' zullen straks bij het academische niveau horen. Zij zijn vandaag in de regel meer praktijkgericht en minder onderzoeksgesteund dan de universitaire opleidingen. Om hun 'academisch karakter' waar te maken, is nog een hele weg af te leggen. De 'academisering' zou moeten doorlopen zijn tegen 2013. Om zich te 'academiseren' zoeken deze opleidingen de begeleiding en het gezelschap van een universitaire partner in het kader van de hieronder besproken associaties.

In de provincie West-Vlaanderen zijn (slechts) twee volledige opleidingen van het lange type gevestigd, met name de opleidingen tot industrieel ingenieur in Oostende (KHBO) en Kortrijk (HOWEST), naast de academische curricula die de K.U.Leuven reeds op haar Kortrijkse campus organiseert. De provincie loopt daarmee, relatief tot de andere provincies, haar achterstand op het stuk van het aanbod van academische en universitaire curricula niet in. Vermits zij slechts enkele opleidingen herbergt die voor 'academisering' vatbaar zijn, wordt haar achterstelling zelfs relatief groter.

Van kandidatuur naar academische bachelor

In de plaats van de tweejarige universitaire kandidatuur (waarvan het diploma enkel toegang gaf tot verdere studie in dezelfde

Figuur 1
Huidige structuur van het Vlaamse hoger onderwijs

te meer voor kleine open samenlevingen zoals Vlaanderen, die zich door hun beperkte schaal minder kunnen afschermen. Vlaanderen ziet zich bijvoorbeeld, sterker dan Frankrijk, genoopt om zich aan te passen, al was het maar aan het 'nabije' Ne-

'lange type' (hogeschoolopleidingen van vier of vijf jaar, met diploma's van licentiaat of ingenieur, wettelijk equivalent met universitaire diploma's) en het universitair onderwijs (dat benevens de opleidingen tot kandidaat, licentiaat of ingenieur, ook

discipline), is er voortaan een driejarige bachelor (die niet enkel toegang moet garanderen tot verdere studie, maar ook tot de arbeidsmarkt).

De overgang van kandidatuur naar bachelor houdt meer in dan louter een naamsverandering voor de eerste drie jaren van een academisch curriculum:

- in meerdere gevallen wordt de totale studieduur verlengd. De vroegere tweejarige kandidatuur is vervangen door een driejarige bachelor, de licentie vaak door een tweejarige master. Wat vroeger vier jaar studie vergde, wordt nu, of straks, op vijf jaar gebracht;
- de bachelor moet 'employable' zijn, dit diploma heeft een 'marktwaarde'. Sommige studenten zullen na de bachelor hun studie beëindigen of onderbreken. Met de voorspelde krapte aan werknemers in (West-)Vlaanderen zal het niet verbazen als de optie om te stoppen met studeren na de bachelor bijval kent;
- na de bachelor krijgt de student voortaan vaak de keuze tussen meerdere vervolgcurricula op masterniveau. Zo kan een bachelor in de taal- en letterkunde vandaag een aansluitende master in de eigen discipline volgen, maar ook in de bedrijfs-economie. Hij heeft zo twee diploma's op zak en beheerst zo ook twee disciplines.

Voor de provincie West-Vlaanderen is de overgang van een tweejarige kandidatuur naar een driejarige bachelor niet overal evident. De opleidingen van de K.U. Leuven te Kortrijk, evenals in de Kinesiologie te Brugge, waren immers beperkt tot de kandidatuur. De uitbreiding daarvan met één jaar, om de volledige bachelor te kunnen aanbieden, heeft financiële implicaties waaraan de hervormers weinig aandacht schonken.

Flexibilisering

Op weinig plaatsen in de samenleving wordt nog enkel 'eenheidsworst' gerveerd, ook niet in het hoger onderwijs. De tijd van de strakke curriculumopbouw en studievoortgang ('een jaar is een jaar', 'wie niet slaagt moet alles overdoen', ...), is al lang voorbij. Flexibiliteit in wat, hoe, waar en wanneer men studeert is aan de orde. Het HO heeft zich, goed- en kwaadschiks, aangepast aan deze vragen en noden van

de studenten en van de samenleving. Dat gebeurde soms in gespreide slagorde, met een vaak onoverzichtelijk en mogelijk onbillijk resultaat als gevolg.

Het creditstelsel biedt het HO een kans om de flexibilisering van de studie op georden wijze door te voeren. De basis waaruit men dan vertrekt, is het '**slagen voor een vak**', eerder dan voor een studieprogramma of opleiding. Wie eenmaal geslaagd is voor een vak, heeft ook de creditpunten daarvoor verworven en kan die 'valoriseren' in alle studietrajecten waar dat vak in voorkomt, en op alle plaatsen waar dat onderwerp wordt gedoceerd. Wie alle credits heeft verworven die deel uitmaken van een bepaalde opleiding, heeft het recht op het corresponderende diploma. Flexibiliseren betekent dus onder meer dat men kan studeren op eigen ritme (de ene sneller, de andere trager), dat men zijn studierichting ('diploma') gaandeweg kan bepalen en dat men onderweg nog van studierichting kan veranderen.

Begrippen als 'student' of 'studiejaar' worden relatief: iemand die halftijds studeert, is ook een (halve) student; wie twee jaar geleden begon met zijn studie, kan zeggen dat hij nu zijn 'derde jaar' ingaat... De financiering van de studie (bijvoorbeeld via studiegelden, studiebeurzen) en van de onderwijsverstrekkende instellingen (bijvoorbeeld de toekenning van werkingsmiddelen in functie van het aantal 'studenten') wordt dezer dagen afgestemd op deze flexibele studieorganisatie en op het creditstelsel.

De mogelijkheid om flexibel om te gaan met de studie hangt in grote mate af van de keuzemogelijkheden die ter beschikking staan. In de mate dat de provincie minder en slechter bedeed is met haar aanbod van HO, worden er ook beperkingen gelegd op de kansen van de jongeren om hun 'recht' op flexibiliteit uit te oefenen.

Bruggen tussen professionele en academische opleidingen

Een sterke afscheiding tussen het professionele en het academische HO staat haaks op de idee van flexibilisering (en ook op die van democratisering). De klassieke

overgang tussen opleidingen was tot nog toe vaak een 'neerwaartse' en minder positieve ervaring: wie het op het 'hogere' niveau niet kon waarmaken, stapte vaak over naar een 'lager' niveau (het 'watervalmodel', bijvoorbeeld van universiteit naar hogeschool). Slechts weinig jongeren die het aankonden, sprongen in omgekeerde richting over van het professionele niveau naar de universiteit (het 'zalmmodel').

Het zalmmodel geniet vandaag de voorkeur: geleidelijke progressie naar hogere studieniveaus, naarmate men vertrouwen krijgt in zijn kunnen. Daartoe zet men overgangsstructuren op, in het bijzonder tussen het professionele en het academische niveau. Dit gebeurt onder de vorm van schakelprogramma's (om te 'schakelen' naar de beoogde academische bachelor) of van verkorte bachelorprogramma's (om de academische bachelor te verwerven in het domein van de reeds behaalde professionele bachelor).

Gelet op de geringere participatie van jonge West-Vlamingen aan het academisch onderwijs en op het beperkte aanbod van academische curricula in de provincie West-Vlaanderen, is het derhalve van belang dat deze 'bruggen' en overgangsstructuren lokaal volledig aanwezig zijn.

Associaties van hogescholen rond een universiteit

Zoals hoger vermeld, zoeken hogescholen met programma's van het lange type aansluiting bij een universiteit van hun keuze, die hun 'academisering' begeleidt. Ze 'associëren' zich met een universiteit. Zo ontstaan netwerken van HO-instellingen, de 'associaties', telkens geschaard rond een universiteit. De Vlaamse overheid schiep het wettelijk kader voor de vorming en werking van deze associaties, en had daarbij nog verdere doelstellingen voor ogen dan enkel de academisering van de opleidingen van het lange type. Ook de professionele opleidingen, dus ook de hogescholen met enkel professionele opleidingen, dienden aan te sluiten bij een associatie.

Binnen het bestek van de associaties vallen ook opdrachten zoals het rationalise-

ren van het aanbod van opleidingen, het benutten van mogelijke synergieën tussen instellingen en opleidingen, het opzetten

van bruggen tussen professionele en academische opleidingen, e.d.

De West-Vlaamse hogescholen sloten zich aan bij de associatie rond de UGent (de hogeschool West-Vlaanderen) en de associatie rond de K.U.Leuven (de Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen en de Katholieke Hogeschool Brugge-Oostende; de campus Kortrijk van de KULeuven behoort uiteraard ook tot deze associatie). Er zijn dus twee 'universitaire systemen' actief op het grondgebied van de provincie West-Vlaanderen, om er samen de taart van het HO te bakken, en om die taart te verdelen. Vooral wat het eerste betreft, is de vraag wat deze associaties zal motiveren om het HO in de provincie ter harte te nemen.

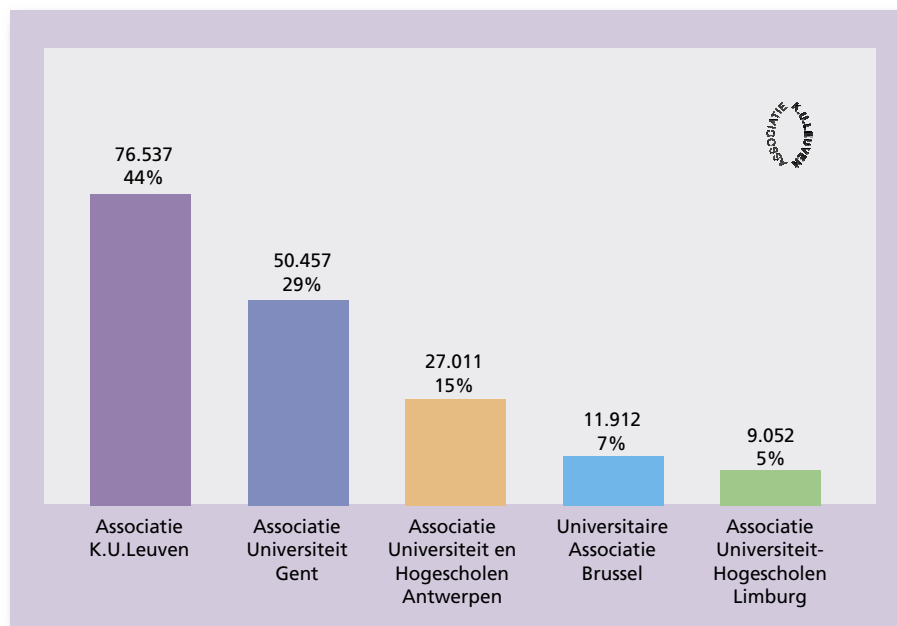
Autonomie en verantwoordelijkheid

De Vlaamse overheid wenst de HO-instellingen meer autonomie te geven. Daartegenover staat dat zij bereid moeten zijn individueel, als associatie en ook collectief, hun verantwoordelijkheid op te nemen en daarover verantwoording af te leggen tegenover de samenleving.

Die autonomie reikt vooralsnog niet tot het domein van de programmatie, de vrijheid om zelf te bepalen welke opleidingen men wenst aan te bieden. De instellingen moeten zich tot nader order houden aan de bestaande, decretaal vastgelegde beperking van hun onderwijs tot bepaalde opleidingen en tot een geografisch vestigingsgebied. Het is begrijpelijk dat in een stelsel met een (weliswaar karige) 'derde betaler', het principe 'vrijheid, blijheid' niet onbeperkt kan gelden. Maar dit heeft ook als gevolg dat de achterstand van de provincie West-Vlaanderen op het gebied van het HO-aanbod wordt bevroren.

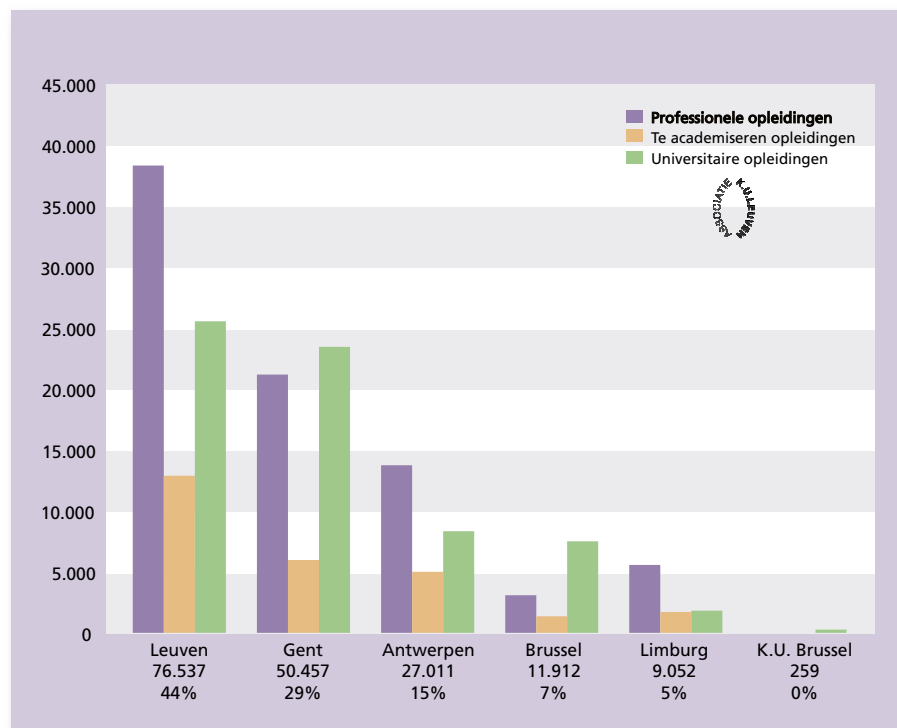
De overheid verwacht terecht dat het HO zuinig en innoverend omspringt met de middelen die de maatschappij aanreikt voor het verzorgen van de opdracht van onderwijs, onderzoek en maatschappelijke dienstverlening. De eerste en onmiddellijke verwachting is dat het HO overgaat tot verdere rationalisering door te wieden in een soms overdadig en vaak overlappend onderwijsaanbod. De associaties zijn gekozen als instrument om deze rationalisatie inspanningen een kans te geven, zijn de HO-instellingen overeengekomen om voor een

Figuur 2
Aantal studenten in de verschillende associaties

Bron: beperkte statistische telling van studenten in het hoger onderwijs van het Departement Onderwijs, 31 oktober 2006 (enkel studenten in basisopleiding)

Figuur 3
Aantal studenten in de verschillende associaties, naar opleiding

Bron: beperkte statistische telling van studenten in het hoger onderwijs van het Departement Onderwijs, 31 oktober 2006 (enkel studenten in basisopleiding)

bepaalde tijd geen nieuwe opleidingen meer te programmeren; ook zijn er financiële tegemoetkomingen om het stopzetten van opleidingen verteerbaar te maken. Op dit ogenblik legt men de hand aan een lijst van opleidingen in de 'gevaarzone'. Ook West-Vlaanderen ligt op bepaalde punten in het vizier. De vrees is dat haar huidige achterstelling in het onderwijsaanbod leidt tot nog verdere achterstelling.

De huidige restricties op het HO zullen op termijn minder stroken met de idee van flexibilisering en van autonomie van de instellingen, en met de wens om de innovatie via nieuwe opleidingen en nieuwe onderwijsvormen te stimuleren. Men kan hier gaandeweg meer vrijheid en initiatief verwachten, maar dan binnen de financiële beperkingen van de toegestane overheidsmiddelen en binnen de afspraken die op kwantitatief en kwalitatief gebied zijn gemaakt. Het programmeren van nieuwe opleidingen is voortaan overigens afhankelijk van het advies van onafhankelijke instanties, waarvoor Vlaanderen samen met Nederland optrekt. In dit verband valt het op dat het Vlaamse HO-systeem zich geleidelijk meer afstemt op Nederland, en minder op Franstalig België.

Tot besluit: een strategisch plan voor het HO in de provincie West-Vlaanderen?

De provincie kan beter niet passief de geschetste omwentelingen in het HO ondergaan. West-Vlaanderen is historisch karig bedeed met HO en kent daardoor een ontoereikende participatie van haar jeugd in dat onderwijsniveau, en van haar HO-instellingen in de Vlaamse onderzoekspanningen.

Het nu reeds beperkte aanbod aan opleidingen dreigt verder te versmallen door de op til zijnde rationalisatie. Dat legt dan weer een hypotheek op de kansen om in de regio een kennisgedreven groei te realiseren.

Dit alles wijst op het belang voor de provincie West-Vlaanderen om een strategie te formuleren voor de ontwikkeling van haar HO en om deze strategie systematisch te helpen uitvoeren.

De **kernelementen** van een dergelijke strategie zouden ons inziens moeten zijn:

- het behouden en bewaken van het basisaanbod aan HO in de regio: behouden van wat aanwezig is, met bereidheid tot rationaliseren op voorwaarde dat ook evidente leemten opgevuld worden;
- een geprofileerd eigen aanbod aan HO in de provincie: de inspanningen die men levert moeten resulteren in een aanbod aan HO dat zich op specifieke punten differentieert van wat in andere regio's aangeboden wordt;
- ontwikkelen van eigen polen van kennisontwikkeling en, daarvan afgeleid, een aanbod aan nieuwe opleidingen. Om te

delen in de Vlaamse inspanningen voor kennisgedreven groei, dient de provincie prioriteiten vast te leggen voor de domeinen waarop haar instellingen van HO en van onderzoek zullen inzetten. De aldus verworven kennis kan de basis zijn voor een eigen en specifiek aanbod van opleidingen;

- investeren in innoverende onderwijsvormen: waar de provincie minder bedeed is met traditionele opleidingen en onderwijsvormen, is zij ook minder geremd om te innoveren, zo kan zij bijvoorbeeld sterke competenties ontwikkelen op het vlak van permanente vorming van ICT-gesteunde onderwijsverstrekking. ■

Foto: Daniel de Kievith © Provincie West-Vlaanderen

Samenvatting

Het Vlaamse hoger onderwijs zit in een stroomversnelling. Het Bolognaproces, dat een meer geïntegreerde Europese Hoger Onderwijsruimte tot stand wil brengen, is ook voor de overheid en voor de onderwijs- en onderzoeksinstituten in Vlaanderen reden en aanleiding geweest om strategische hervormingen door te voeren.

Deze hervormingen bieden een reeks kansen om te innoveren in het hoger onderwijs en om een goede positie te veroveren in regionaal en internationaal verband.

Deze evoluties en hervormingen hebben ook voor West-Vlaanderen specifieke gevolgen. Een geëigend strategisch antwoord hierop is wenselijk.